

IQTISODIYOT&TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

№5 (3)

2026

ISSN: 2992-8982

<https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz/>

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

*Elektron nashr. 2026-yil, may.
3-qism*

Bosh muharrir o'rinbosari:
Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:
Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Sayfullo Normatovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Siddiqova Sadoqat G'afforovna, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Maxmudov Nosir, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Samadov Asqarjon Nishonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Ikrom Akramovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xajiyev Baxtiyor Dushaboyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Hakimov Nazar Hakimovich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Musayeva Shoirazimovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), professor
Ali Konak (Ali Ko'nak), iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor (Turkiya)
Cham Tat Huei, falsafa fanlari doktori (PhD), professor (Malayziya)
Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldix'o'ja o'g'li, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dots.
Faxridinov Zafarjon Faxridin o'g'li, O'zb. Res. Bosh prokuraturasi HIJQKD boshqarma boshlig'i
Utayev Uktam Choriyevich, Anijon viloyati prokurorining o'rinbosari
Ochilov Farkhod, O'zb. Res. Bosh prokuraturasi IJQK Departamentining Namangan viloyati boshqarmasi boshlig'i
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Axmedov Javohir Jamolovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), katta o'qituvchi
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), v.b. dots.
Djudi Smetana, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Krissi Lyuis, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Glazova Marina Viktorovna, Iqtisodiyot fanlari doktori (Moskva)
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Sevil Piriyeva Karaman, falsafa fanlari doktori (PhD) (Turkiya)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon o'g'li, TDIU ITI departamenti rahbari
Ochilov Bobur Baxtiyor o'g'li, TDIU katta o'qituvchisi
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent.
Abdulkarimova Dinara Rustamxonovna, bank-moliya akademiyasi professori, DSc., professor.
Ikramov Murod Akramovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Nazarova Ra'no Rustamovna, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Editorial board:

Salimov Okil Umrzokovich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Abdurakhmanov Kalandar Khodjayevich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Rae Kwon Chung, South Korea, Honorary Professor at TSUE, Nobel Prize Laureate
Osman Mesten, Member of the Turkish Parliament, Head of the Turkey–Uzbekistan Friendship Society
Akhmedov Durbek Kudratillayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Sayfullo Normatovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Kalonov Mukhiddin Bakhridinovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Siddikova Sadokat Gafforovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences
Khudoykulov Sadirdin Karimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Makhmudov Nosir, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Samadov Askarjon Nishonovich, Candidate of Economic Sciences, Professor
Slizovskiy Dmitriy Yegorovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Ikrom Akramovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Eshtayev Alisher Abduganiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khajiyev Bakhtiyor Dushaboyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khakimov Nazar Khakimovich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Musayeva Shoira Azimovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Professor
Ali Konak, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor (Turkey)
Cham Tat Huei, Doctor of Philosophy (PhD), Professor (Malaysia)
Foziljonov Ibrokhimjon Sotvoldikhoja ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Fakhriddinov Zafarjon Fakhriddin ogli, Head of the DCEC under the Prosecutor General's Office of the Rep. of Uzb.
Utayev Uktam Choriyevich, Deputy Prosecutor of Anijan Region
Ochilov Farkhod, Head of the Namangan Regional Department of the Department of Internal Affairs of Rep. of Uzb.
Buzrukkhonov Sarvarkhon Munavvarkhonovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Akhmedov Javokhir Jamolovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences
Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Technical Sciences, Senior Lecturer
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Acting Associate Professor
Judi Smetana, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Chrissy Lewis, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Glazova Marina Victorovna, Doctor of Sciences in Economics (Moscow)
Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Sevil Piriyeva Karaman, Doctor of Philosophy (PhD) (Turkey)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon ugli, Head of the Department of Scientific Research and Innovations, TSUE
Ochilov Bobur Bakhtiyor ugli, Senior lecturer at TSUI
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Abdukarimova Dinara Rustamkhanovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Ikramov Murod Akramovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Nazarova Ra'no Rustamovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Po'latov Baxtiyor Alimovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Rustamov Ilhomiddin, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Kamilova Iroda Xusniddinovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
G'afurov Doniyor Orifovich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Fayziyev Oybek Raximovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, katta o'qituvchi
Babayeva Zuhra Yuldashevna, mustaqil tadqiqotchi
Komilova Nilufar Karshiboyevna, Geografiya fanlari doktori, professori
Umirzoqov Ja'sur Artiqboy o'g'li, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent
Zebo Kuldasheva, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Board of Experts:

Berkinov Bazarbay, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Pulatov Bakhtiyor Alimovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Rustamov Ilkomiddin, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Khakimov Ziyodulla Akhmadovich, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Kamilova Iroda Xusniddinovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics
Gafurov Doniyor Orifovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogy
Fayziyev Oybek Rakhimovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Tukhtabayev Jamshid Sharafetdinovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Khamidova Faridaxon Abdulkarimovna, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Yakhshiboyeva Laylo Abdisattorovna, Senior Lecturer
Babayeva Zuhra Yuldashevna, Independent Researcher
Komilova Nilufar Karshiboyevna, Doctor of Geographical Sciences, Professor
Umirzokov Jasur Artiqboy ugli, Doctor of Economic Sciences (DSc), Associate Professor
Zebo Kuldasheva, Doctor of Economic Sciences (DSc), Associate Professor

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

“Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali

O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2023-yil 1-apreldagi 336/3-sonli qarori bilan ro'yxatdan o'tkazilgan.

MUNDARIJA

O'ZBEKISTONDA NAQDSIZ TO'LOVLAR ULUSHINING OSHISHI VA PUL MASSASI NAZORATI SAMARADORLIGIGA TA'SIRI	28
Pardayev G'ayrat Jabbor o'g'li	
BUXGALTERIYA HISOBINING PAYDO BO'LISHI VA RIVOJLANISHI HISOB SIYOSATINING SHAKLLANISHIDA ASOS SIFATIDA	34
Abdovaxidov Farxod Tuychiyevich	
O'ZBEKISTON AUDITORLIK TASHKILOTLARIDA ICHKI SIFAT NAZORATI STANDARTLARINI RISKKA YO'NALTIRILGAN YONDASHUV ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISH	41
Bobonarova Kamola	
SANOAT KORXONALARINING INVESTITSION-INNOVATSION FAOLIYATI SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING NAZARIY-USLUBIY ASOSLARI	47
Azizova Habiba Arslonovna	
TADBIRKORLIK SUBYEKTLARIGA RAQAMLI DAVLAT XIZMATLARINI KO'RSATISHNING NAZARIY YONDASHUVLARI	56
Yusupova Dilbar Mirabidovna	

SANOAT KORXONALARINING INVESTITSION-INNOVATSION FAOLIYATI SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING NAZARIY-USLUBIY ASOSLARI

Azizova Habiba Arslonovna

Toshkent davlat texnika universiteti tayanch doktranti,
Buxoro Innovatsiyalar universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada sanoat korxonalarining investitsion-innovatsion faoliyati samaradorligini oshirishning nazariy-uslubiy asoslari tadqiq etilgan. Maqolada investitsion samaradorlik va innovatsion faoliyat tushunchalarining evolyutsiyasi, ularning turli ilmiy maktablar tomonidan talqin etilishi, sanoat korxonalariga moslashtirilgan nazariy modellar hamda samaradorlikni baholashning asosiy yondashuvlari chuqur tahlil qilingan. Tadqiqot natijasida sanoat korxonalarining investitsion-innovatsion faoliyati samaradorligini kompleks baholash uchun kengaytirilgan "5I" modeli — investitsiyalar (Investment), innovatsiyalar (Innovation), intellektual kapital (Intellectual capital), integratsion sinergiya (Integration) va institutsional muhit (Institutional environment) — nazariy jihatdan asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: sanoat korxonasi, investitsion-innovatsion faoliyat, samaradorlik, innovatsion sig'im, intellektual kapital, integratsion sinergiya, institutsional muhit, "5I" modeli, nazariy yondashuv, raqamli transformatsiya.

Abstract. This article examines the theoretical and methodological foundations for improving the efficiency of investment and innovation activities of industrial enterprises. The paper provides an in-depth analysis of the evolution of the concepts of investment efficiency and innovation activity, their interpretation by various scientific schools, theoretical models adapted to industrial enterprises, and the main approaches to evaluating efficiency. As a result of the study, an expanded "5I" model for the comprehensive assessment of the efficiency of investment and innovation activities of industrial enterprises is theoretically substantiated, including investments (Investment), innovations (Innovation), intellectual capital (Intellectual capital), integration synergy (Integration), and institutional environment (Institutional environment).

Key words: industrial enterprise, investment and innovation activity, efficiency, innovation capacity, intellectual capital, integration synergy, institutional environment, "5I" model, theoretical approach, digital transformation.

Аннотация. В данной статье исследованы теоретико-методологические основы повышения эффективности инвестиционно-инновационной деятельности промышленных предприятий. В статье глубоко проанализированы эволюция понятий инвестиционной эффективности и инновационной деятельности, их интерпретация различными научными школами, теоретические модели, адаптированные к промышленным предприятиям, а также основные подходы к оценке эффективности. В результате исследования теоретически обоснована расширенная модель «5I» для комплексной оценки эффективности инвестиционно-инновационной деятельности промышленных предприятий, включающая инвестиции (Investment), инновации (Innovation), интеллектуальный капитал (Intellectual capital), интеграционную синергию (Integration) и институциональную среду (Institutional environment).

Ключевые слова: промышленное предприятие, инвестиционно-инновационная деятельность, эффективность, инновационный потенциал, интеллектуальный капитал, интеграционная синергия, институциональная среда, модель «5I», теоретический подход, цифровая трансформация.

KIRISH

Zamonaviy iqtisodiyotning rivojlanishi sanoat korxonalarining investitsion va innovatsion faoliyati samaradorligi bilan bevosita bog'liq. XXI asrda ilmiy-texnik taraqqiyot sur'atlarining tezlashuvi, raqobat darajasining kuchayishi va resurslarning cheklanganligi sharoitida sanoat korxonalarini uchun investitsion-innovatsion faoliyat raqobatbardoshlik va barqaror o'sishning hal qiluvchi omiliga aylanmoqda [1]. Investitsion-innovatsion faoliyat — bu korxonaning yangi mahsulot, texnologiya va boshqaruv yechimlarini yaratish, joriy

etish va tijoratlashtirishga yo'naltirilgan moliyaviy hamda intellektual resurslarni jamlash va samarali boshqarish jarayoni hisoblanadi [2]. Investitsion samaradorlikni baholashning klassik modellari (NPV, IRR, ROI, payback) yarim asrdan ortiq vaqt davomida shakllangan va ular asosan moliyaviy oqimlar tahliliga tayanadi [3]. Biroq sanoat korxonalarining innovatsion loyihalari nostandart xavf-xatar profili, uzoq muddatli samaradorlik gorizonti va aniq miqdoriy o'lchovi qiyin bo'lgan natijalar (intellektual kapital o'sishi, brand qiymati, dinamik qobiliyatlar) bilan tavsiflanadi, bu esa klassik baholash apparati doirasini sezilarli darajada cheklab qo'yadi.

O'zbekiston Respublikasi sanoat sohasi keyingi yillarda jadal islohotlar davriga qadam qo'ydi. Shavkat Mirziyoyevning 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-sonli "2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni hamda 2020-yil 6-noyabrdagi PF-6097-sonli "Innovatsion rivojlanish vazirligini takomillashtirish va innovatsion faoliyat samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni sanoat korxonalarining investitsion-innovatsion faoliyatini rivojlantirishni ustuvor vazifa sifatida belgilagan [4]. Shu bilan birga, sanoat korxonalarining investitsion-innovatsion faoliyati samaradorligini kompleks baholashning nazariy-uslubiy asoslari yetarli darajada ishlab chiqilmagan. Mavjud tadqiqotlar asosan investitsion samaradorlik yoki innovatsion faoliyatning alohida jihatlariga bag'ishlangan bo'lib, ularning o'zaro integratsiyasi va sinergik ta'siri masalalari kam o'rganilgan. Shu sababli ushbu tadqiqotning maqsadi sanoat korxonalarining investitsion-innovatsion faoliyati samaradorligini oshirishning nazariy-uslubiy asoslarini chuqur tahlil qilish, asosiy tushunchalarning ta'riflarini tizimlashtirish va sanoat korxonalariga moslashtirilgan kengaytirilgan nazariy modelni asoslab berishdan iborat.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Sanoat korxonalarining investitsion-innovatsion faoliyati samaradorligi muammosi xorijiy va mahalliy tadqiqotchilar tomonidan turli jihatlardan o'rganilgan. Xususan, Joseph Schumpeter (1934) innovatsiyalarni iqtisodiy rivojlanishning asosiy harakatlantiruvchi kuchi sifatida ta'riflagan va "ijodiy buzilish" nazariyasini ishlab chiqqan, Robert Solow (1957) iqtisodiy o'sishda texnologik o'zgarishlarning hissasini empirik tarzda aniqlagan, Paul Romer (1990) endogen o'sish nazariyasi doirasida bilim va innovatsiyalarning o'sishga ta'sirini matematik modellashtirgan. Peter Drucker (1985) innovatsion menejmentning tizimli asoslarini yaratgan, Clayton Christensen (1997) buzg'unchi innovatsiyalar nazariyasini ishlab chiqib, sanoat korxonalarining o'zgaruvchan bozor sharoitiga moslashish mexanizmlarini ko'rsatgan, Henry Chesbrough (2003) esa ochiq innovatsiyalar paradigmasini taklif etib, korxonaning innovatsion samaradorligi tashqi bilim oqimlari bilan bog'liqligini isbotlagan. Investitsion samaradorlikni baholash sohasida Jack Hirshleifer (1958) va Aswath Damodaran (2020) klassik diskontlangan pul oqimlari (DCF) metodologiyasini takomillashtirgan, Stewart Myers (1977) real opsiyonlar yondashuvini taklif etib, innovatsion loyihalarning moslashuvchanligini hisobga olish imkonini yaratgan. Christopher Freeman (1987) va Bengt-Åke Lundvall (1992) milliy innovatsion tizim konsepsiyasini, Henry Etzkowitz (1995) esa "uchburchak spiral" (Triple Helix) modelini ishlab chiqqan. Mahalliy tadqiqotchilardan I.S. Akramov (2020) sanoat korxonalarining innovatsion salohiyatini baholash usullarini, A.X. Rasulov (2021) investitsion loyihalarning samaradorligini tahlil qilish modellarini, M.M. Tojiyev (2022) raqamli iqtisodiyot sharoitida sanoat korxonalarining innovatsion faoliyatini, D.E. Ergasheva (2023) esa O'zbekiston sanoat klasterlarining investitsion samaradorligini o'rganishgan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotda nazariy tahlil, qiyosiy tahlil, tizimli yondashuv va modellashtirish usullari qo'llanilgan. Qiyosiy taqqoslash usuli yordamida investitsion-innovatsion faoliyat samaradorligini baholashning evolyutsion modellari — Hirshleifer (1958)ning DCF yondashuvi, Sharpe (1964)ning CAPM modeli, Myers (1977)ning real opsiyonlar konsepsiyasi, Kaplan va Norton (1992)ning Balanced Scorecard tizimi, Tidd va Bessant (2018)ning innovatsion auditi hamda OECD-Eurostat (2018)ning Oslo qo'llanmasidagi ko'rsatkichlar tizimi — bir-biri bilan solishtirilib, ularning sanoat korxonalariga mosligi baholangan. Tizimli yondashuv asosida investitsion va innovatsion komponentlarning o'zaro aloqadorligi tahlil qilingan, modellashtirish usuli orqali esa "5I" modelining tarkibiy elementlari va ular orasidagi munosabatlar konseptual jihatdan asoslab berilgan.

TAHLIL VA NATIJALAR

"Investitsion-innovatsion faoliyat samaradorligi" tushunchasi ikki tarkibiy qism — investitsion samaradorlik va innovatsion samaradorlik kategoriyalarining kesishmasida shakllangan integral kategoriyadir. Investitsion samaradorlik tushunchasining nazariy asoslari Irving Fisher (1930)ning kapitalning vaqt qiymati nazariyasiga borib taqaladi va u investitsion qarorni "bugungi sarf-xarajatlar va kelajakdagi naflar o'rtasidagi muqobil tanlov" sifatida ta'riflagan [5]. Keyinchalik bu konsepsiya turli olimlar tomonidan rivojlantirilgan. Xususan, Jack Hirshleifer

(1958) investitsion samaradorlikni “diskontlangan sof pul oqimlarining ijobiy qiymati orqali ifodalanadigan kapitalning unumdor ishlatilishi darajasi” deb ta’riflagan bo’lib, uning ta’rifi DCF metodologiyasining matematik asoslarini shakllantirgan [6]. William Sharpe (1964) esa investitsion samaradorlikni xavf-xatar nuqtayi nazaridan tahlil qilib, CAPM modelida samaradorlikni “muqobil xavf darajasiga muvofiq tegishli daromad olish qobiliyati” sifatida ta’riflagan [7]. Bu yondashuv kapital qiymati nazariyasining asosiy poydevoriga aylangan.

Philip Kotler va Kevin Lane Keller (2022) investitsion samaradorlikni marketing strategiyasi bilan bog’lab, uni “bozordan kerakli javobni olish uchun jalb etilgan kapitalning rentabelligi” deb ta’riflagan va investitsion qarorlar “korxonaning mahsulotga bo’lgan talabga ta’sir ko’rsatish uchun barcha vositalarni o’z ichiga oladi” deb ta’kidlagan [8]. Stewart Myers (1977) klassik DCF metodologiyasining innovatsion loyihalarga tatbiq etishdagi cheklovlarini ko’rsatib, real opsiolar nazariyasini taklif etdi va investitsion samaradorlikni “moslashuvchanlik qiymatini hisobga olgan holda strategik tanlov imkoniyatlarining qiymati” sifatida ta’riflagan [9]. Robert Kaplan va David Norton (1992) esa investitsion samaradorlikka faqat moliyaviy nuqtayi nazardan emas, balki kompleks tarzda yondashib, “investitsion samaradorlik moliyaviy, mijoz, ichki jarayonlar hamda o’rganish va rivojlanish o’lchamlarining birgalikda baholanishini taqozo etadi” deb Balanced Scorecard tizimini ishlab chiqdi [10]. Raqamli transformatsiya davrida Michael Porter va James Heppelmann (2019) investitsion-innovatsion samaradorlikni “raqamli platforma va aqlli, ulanishli mahsulotlar muhitida iste’molchiga qiymat yetkazish uchun boshqariladigan strategik o’zgaruvchilar majmuasining hosilasi” deb ta’riflagan bo’lib, bu ta’rif Industry 4.0 sharoitida samaradorlikning yangi mazmunini aks ettiradi (1-jadval) [11].

1-jadval. Investitsion-innovatsion faoliyat samaradorligi nazariyalarining qiyosiy tahlili

Muallif	Yil	Ta’rifning asosiy mazmuni	Model / Yondashuv
J. Schumpeter	1934	Innovatsiya iqtisodiy o’sishning asosiy harakatlantiruvchi kuchi sifatida	“Ijodiy buzilish” nazariyasi
J. Hirshleifer	1958	Investitsion samaradorlik – diskontlangan pul oqimlarining ijobiy qiymati orqali ifodalanadigan kapital unumdorligi	DCF, NPV, IRR modellari
W. Sharpe	1964	Samaradorlik – xavf-xatar darajasiga muvofiq talab qilinadigan daromad olish qobiliyati	CAPM modeli
S. Myers	1977	Moslashuvchanlik qiymatini hisobga olgan holda strategik tanlov imkoniyatlarining qiymati	Real opsiolar yondashuvi
R. Kaplan, D. Norton	1992	Samaradorlik moliyaviy, mijoz, ichki jarayonlar hamda o’rganish o’lchamlarining birgalikda baholanishi	Balanced Scorecard
OECD–Eurostat	2018	Innovatsion faoliyat samaradorligi – yangi mahsulot, jarayon, marketing va tashkiliy innovatsiyalarning iqtisodiy natijalari	Oslo qo’llanmasi 4-nashri
M. Porter, J. Heppelmann	2019	Raqamli platforma va aqlli, ulanishli mahsulotlar muhitida boshqariladigan strategik o’zgaruvchilar hosilasi	Industry 4.0 modeli

Manba: muallif tomonidan adabiyotlar tahlili asosida tuzilgan.

Investitsion-innovatsion faoliyat samaradorligi tushunchasi yarim asrdan ortiq vaqt mobaynida sezilarli evolyutsiyani boshdan kechirgan — dastlab moliyaviy oqimlarga yo’naltirilgan DCF yondashuvi vaqt o’tishi bilan xavf-xatarni hisobga oluvchi (CAPM), moslashuvchanlikni baholaydigan (real opsiolar), ko’p o’lchamli (Balanced Scorecard) va raqamli muhitga moslashtirilgan modellarga transformatsiyalangan. Mazkur evolyutsiyani to’rtta bosqichga bo’lish mumkin: shakllanish davri (1930–1960-yillar) — Fisher, Hirshleifer, Sharpe tomonidan klassik moliyaviy nazariya yaratilgan; kengayish davri (1970–1990-yillar) — Myers (1977)ning real opsiolar va Kaplan-Norton (1992)ning Balanced Scorecard kabi ko’p o’lchamli yondashuvlari paydo bo’lgan [9, 10]; integratsiya davri (1990–2010-yillar) — Tidd va Bessant (2005)ning innovatsion menejment integral modeli va Chesbrough

(2003)ning ochiq innovatsiyalar paradigmasi yuzaga kelgan [12, 13]; raqamli transformatsiya davri (2010-yildan hozirgi kungacha) — Porter-Heppelmann (2019) va Industry 4.0 konsepsiyasi asosida sun'iy intellekt, katta ma'lumotlar va ulanishli mahsulotlar samaradorlikni baholashning yangi tamoyillariga aylangan [11, 14].

Sanoat korxonasi — moddiy ishlab chiqarish jarayonida xomashyodan tayyor mahsulot olishga ixtisoslashgan, mehnat, kapital va texnologiyalarni jamlovchi xo'jalik subyekti hisoblanadi [15]. UNIDO (2022) ta'rifiga ko'ra, zamonaviy sanoat korxonasi nafaqat moddiy ishlab chiqarish bilan, balki bilim asoslangan xizmatlar, raqamli platformalar va sirkulyar iqtisodiyot tamoyillari bilan ham bog'liq tarzda faoliyat yuritadi [16]. Sanoat korxonasining investitsion-innovatsion faoliyati — moliyaviy resurslarni innovatsion mahsulot, texnologiya va boshqaruv yechimlarini yaratish va joriy etishga yo'naltirish hamda ulardan iqtisodiy va ijtimoiy samara olishga qaratilgan strategik faoliyat majmuidir [17]. P. Trott (2020)ga asoslanib, investitsion-innovatsion faoliyat samaradorligi “moliyaviy, texnologik, intellektual va institutsional resurslarning sinergik o'zaro ta'siri natijasida sanoat korxonasining bozor pozitsiyasini mustahkamlash darajasi” sifatida ta'riflanishi mumkin [18]. Uning o'ziga xos xususiyatlari quyidagilardan iborat: uzoq muddatli samara gorizonti — innovatsion loyihalarning to'liq qaytim muddati 5–10 yilgacha cho'zilishi mumkin [19]; ko'p faktorli xavf-xatar profili — Tidd va Bessant (2018)ga ko'ra, texnologik, bozor va tashkiliy xavf-xatarlar birgalikda baholanadi [12]; nomoddiy aktivlarning ustunligi — patentlar, brand, dasturiy ta'minot, mahoratlar [20]; tashqi bilim oqimlariga bog'liqlik — Chesbrough (2003)ning ochiq innovatsiyalar konsepsiyasiga ko'ra, tadqiqot-tajriba ishlarining 40–60 foizi tashqi manbalardan keladi [13].

Sanoat korxonalarining investitsion-innovatsion faoliyati bo'yicha xorijiy nazariy tadqiqotlarda bir necha muhim yo'nalishlarni ajratish mumkin. Endogen o'sish nazariyasi doirasida P. Romer (1990) bilim va innovatsiyalarning iqtisodiy o'sishga ta'sirini matematik modellashtirgan va texnologik o'zgarishlarni endogen omil sifatida ko'rsatgan, bu yondashuv investitsion-innovatsion faoliyatning makroiqtisodiy ahamiyatini nazariy jihatdan asoslab beradi [21]. Buzg'unchi innovatsiyalar nazariyasi doirasida C. Christensen (1997) sanoat korxonalarining bozordagi pozitsiyasini saqlash uchun radikal innovatsiyalarga investitsiya qilish zarurligini isbotlagan va “innovator dilemmasi” konsepsiyasini ishlab chiqib, mavjud korxonalarining yangi texnologik to'lqinlarga moslashish mexanizmlarini ko'rsatgan [22]. Ochiq innovatsiyalar paradigmasi doirasida H. Chesbrough (2003) yopiq innovatsion modeldan ochiq modelga o'tishni asoslab, korxonaning ichki va tashqi bilim oqimlari o'rtasidagi muvozanat investitsion samaradorlikni 1,5–2 baravar oshirishini ko'rsatgan [13]. Dinamik qobiliyatlar nazariyasi doirasida D. Teece (2007) korxonaning o'zgaruvchan muhitga moslashish, bozor imkoniyatlarini sezish (sensing), qo'lga olish (seizing) va resurslarni qayta tashkil etish (reconfiguring) qobiliyatlari uzoq muddatli innovatsion samaradorlikning asosiy omillari ekanligini ta'kidlagan [23]. Milliy innovatsion tizim nazariyasi doirasida C. Freeman (1987) va B.-Å. Lundvall (1992) sanoat korxonalarining innovatsion samaradorligi davlat, universitetlar, ilmiy-tadqiqot institutlari va boshqa subyektlar bilan tarmoqli o'zaro ta'siriga bog'liqligini ko'rsatgan, H. Etzkowitz (1995) esa “uchburchak spiral” modelida hukumat–universitet–biznes integratsiyasini institutsional sinergiyaning manbai sifatida tasvirlagan [24, 25, 26].

O'zbekistonda sanoat korxonalarining investitsion-innovatsion faoliyati bo'yicha nazariy tadqiqotlar so'nggi yillarda sezilarli darajada faollashgan. Akramov (2020) sanoat korxonalarining innovatsion salohiyatini baholash metodologiyasini ishlab chiqib, moliyaviy va nomoddiy komponentlarning birgalikdagi ahamiyatini ta'kidlagan [27], Rasulov (2021) investitsion loyihalarni baholashda real opsionlar yondashuvini O'zbekiston sanoati sharoitiga moslashtirgan [28], Tojiyev (2022) raqamli transformatsiya sharoitida sanoat korxonalarining innovatsion faoliyatining yangi shakllarini tadqiq etgan [29], Ergasheva (2023) esa O'zbekiston sanoat klasterlarining investitsion samaradorligini empirik tarzda baholash modelini taklif etgan [30]. Biroq sanoat korxonalarining investitsion va innovatsion komponentlarini integratsiyalashgan tarzda kompleks o'rganadigan nazariy tadqiqotlar hamon yetarli emas va bu ushbu tadqiqotning ilmiy dolzarbligini belgilab beradi.

Investitsion siyosat — sanoat korxonasining moliyaviy resurslarini jalb etish, taqsimlash va samarali ishlatishga oid strategik qarorlar tizimidir [8]. Sanoat korxonalarining investitsion-innovatsion faoliyatida u uchta muhim elementni o'z ichiga oladi. Investitsion portfelni shakllantirish — Markowitz (1952)ning portfel nazariyasiga ko'ra, xavf-xatar va daromad balansini optimallashtirishni nazarda tutadi va innovatsion loyihalar uchun radikal (yuqori xavfli) va inkremental (past xavfli) innovatsiyalarning muvozanatli portfelini shakllantirish strategik ahamiyatga ega [31]. Innovatsion loyihalarni moliyalashtirish — an'anaviy bank krediti, korporativ obligatsiyalar, venchur kapital, biznes-mualliflar (business angels), davlat granti va kraudfanding kabi manbalardan foydalanishni o'z ichiga oladi va Lerner (2012)ga ko'ra, venchur moliyalashtirish radikal innovatsiyalar uchun an'anaviy bank kreditiga nisbatan 3–4 baravar samaraliroqdir [32]. Investitsion samaradorlikni baholash — an'anaviy moliyaviy ko'rsatkichlar (NPV, IRR, payback) bilan birga, innovatsion komponentni hisobga olish uchun real opsionlar, dinamik kompromiss tahlili va kompleks BSC ko'rsatkichlari qo'llanilishi tavsiya etiladi [9, 10, 12].

Innovatsion siyosat — Tidd va Bessant (2018) “innovatsion menejmentning eng strategik, lekin amalda eng kam tushuniladigan elementi” deb ta’riflagan qarorlar tizimidir [12]. Sanoat korxonalarida uchta yondashuv mavjud: texnologik innovatsiya — yangi mahsulot va ishlab chiqarish jarayonlarini joriy etish bo’lib, OECD (2018) ga ko’ra, sanoat korxonalarining 65–75 foizi shu yo’nalishda investitsiya qiladi [33]; tashkiliy innovatsiya — boshqaruv, motivatsiya va biznes-jarayonlarni qayta loyihalash strategiyasi bo’lib, McKinsey (2022) tadqiqotlari shuni ko’rsatadiki, tashkiliy innovatsiyaning rentabelligi texnologik innovatsiyaga nisbatan 1,3–1,8 baravar yuqori [34]; ochiq innovatsiya — Chesbrough (2003)ga ko’ra, tashqi bilim manbalari, universitetlar, startaplar va iste’molchilar bilan hamkorlikda yangi mahsulot va texnologiyalar yaratish strategiyasidir [13]. Innovatsion siyosatning samaradorligi ko’p jihatdan korxonaning innovatsion madaniyati, tashkiliy moslashuvchanligi va xodimlarning intellektual salohiyatiga bog’liq [35].

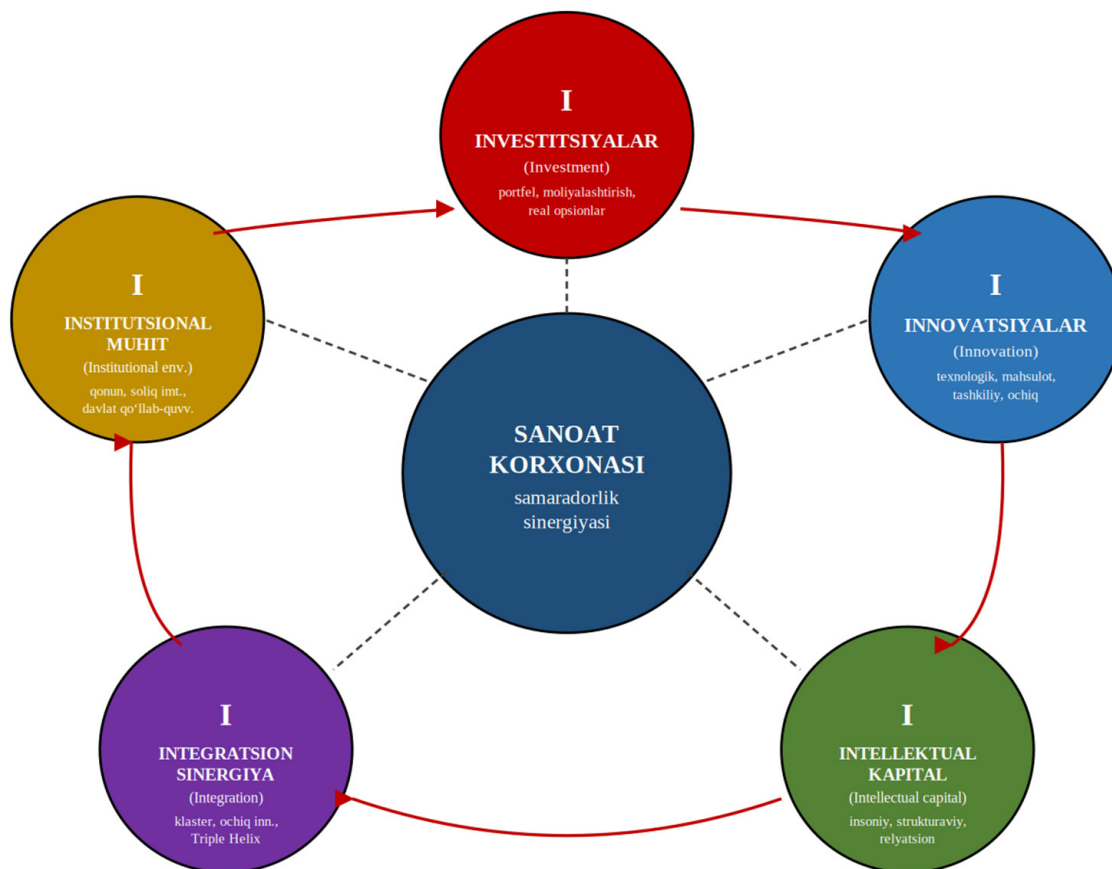
Intellektual kapital — mahsulotning ishlab chiqaruvchidan yakuniy iste’molchiga yetib borish yo’lidagi nomoddiy aktivlar va bilim resurslari tizimidir [20]. Sanoat korxonalarida u uch tarkibiy qismdan iborat: insoniy kapital (xodimlarning ma’lumoti, mahorati, tajribasi va ijodiy salohiyati) eng yuqori marjinalni ta’minlasada, korxonadan tashqariga “oqib ketish” xavfi mavjud [36]; strukturaviy kapital (patentlar, dasturiy ta’minot, ma’lumotlar bazalari, biznes-jarayonlar) korxonaning institutsional xotirasini va innovatsion samaradorligini ta’minlaydi [37]; mijoz (relyatsion) kapitali (brand, mijozlar bilan munosabatlar, sotuvchilar tarmog’i, hamkorliklar) bozordagi pozitsiyani mustahkamlaydi va Edvinsson va Malone (1997)ga ko’ra, korxonada bozor qiymatining 60–80 foizi nomoddiy aktivlarga to’g’ri keladi [38, 39]. Intellektual kapitalning samaradorlik bilan integratsiyasi VAIC (Value Added Intellectual Coefficient) metodologiyasi orqali baholanishi mumkin [40].

Integratsion sinergiya — sanoat korxonasining tashqi muhit subyektlari (universitetlar, ilmiy-tadqiqot institutlari, startaplar, davlat organlari, yetkazib beruvchilar va iste’molchilar) bilan tarmoqli o’zaro ta’siri natijasida yuzaga keladigan qo’shimcha qiymatdir [25]. Sanoat korxonalarida u uch shaklda namoyon bo’ladi: vertikal integratsiya (yetkazib beruvchi–ishlab chiqaruvchi–iste’molchi zanjirida bilim va texnologiyalar oqimi), gorizontal integratsiya (raqobatchi va o’xshash korxonalar bilan klaster, konsorsium va birlashmalar shaklida hamkorlik) va diagonal integratsiya (boshqa sohalaridagi korxonalar va ilmiy markazlar bilan o’zaro ta’sir) [41]. Porter (1998)ning klaster nazariyasiga ko’ra, klaster ichidagi sinergiya innovatsion samaradorlikni 1,5–2 baravar oshiradi [42], Etkowitz (1995)ning Triple Helix modeli esa hukumat–universitet–biznes uchburchagidagi institutsional integratsiyaning innovatsion ekotizimni shakllantirishdagi rolini nazariy jihatdan asoslaydi [26].

Institutsional muhit — korxonaning investitsion-innovatsion faoliyatini tartibga soluvchi qonunchilik, soliq, moliya-kredit, intellektual mulkni himoya qilish va davlat qo’llab-quvvatlash tizimidir [24]. North (1990) ning institutsional iqtisodiyot nazariyasiga ko’ra, institutsional muhit “innovatsion faoliyatning uzoq muddatli qoidalari” sifatida tavsiflanadi va korxonaning investitsion qarorlariga bevosita ta’sir ko’rsatadi [43]. Sanoat korxonalarining innovatsion samaradorligi ko’p jihatdan davlatning innovatsion siyosati, soliq imtiyozlari, R&D xarajatlariga subsidiyalar, intellektual mulk huquqlarini himoya qilish darajasi va innovatsion infratuzilma rivojlanishi bilan belgilanadi [33]. Cohen va Klepper (1996)ga ko’ra, qulay institutsional muhit innovatsion investitsiyalarning rentabelligini 25–40 foizga oshirishi mumkin [44].

Nazariy tahlil asosida sanoat korxonalarining investitsion-innovatsion faoliyati samaradorligini kompleks baholash uchun an’anaviy moliyaviy modellarni kengaytirib, beshta elementdan iborat “5I” modeli taklif etiladi. Bu model investitsion-innovatsion faoliyatning beshta o’zaro bog’liq tarkibiy qismini — investitsiyalar (Investment), innovatsiyalar (Innovation), intellektual kapital (Intellectual capital), integratsion sinergiya (Integration) va institutsional muhit (Institutional environment)ni — yagona tizim sifatida boshqarish va baholashga qaratilgan bo’lib, sanoat korxonalarining investitsion-innovatsion faoliyatining ko’p o’lchamli tabiatini to’liq aks ettirish uchun ishlab chiqilgan. Modelning nazariy asoslari Schumpeter (1934)ning innovatsion rivojlanish nazariyasi, Teece (2007)ning dinamik qobiliyatlar nazariyasi, Chesbrough (2003)ning ochiq innovatsiyalar paradigmasi, Edvinsson va Malone (1997)ning intellektual kapital nazariyasi va North (1990)ning institutsional iqtisodiyot nazariyasiga tayanadi [22, 23, 13, 38, 43].

1-rasmda keltirilgan “5I” modeli quyidagi nazariy asoslarga tayanadi: Schumpeter (1934)ning innovatsion rivojlanish nazariyasiga ko’ra, investitsiyalar va innovatsiyalar iqtisodiy o’sishning birlashgan harakatlantiruvchi kuchini hosil qiladi, an’anaviy DCF modeli asosan moliyaviy oqimni aks ettirsa, “Innovatsiyalar” elementi qiymat yaratishning sifat jihatini to’ldiradi [22]; Edvinsson va Malone (1997)ning intellektual kapital nazariyasiga ko’ra, korxonaning bozor qiymatining asosiy qismi nomoddiy aktivlarda yashiringan bo’lib, “Intellektual kapital” elementi bu nazariy asosni amaliy o’lchov vositasiga aylantiradi [38]; Etkowitz (1995)ning Triple Helix modeliga ko’ra, hukumat, universitet va biznes integratsiyasi innovatsion ekotizimning sinergik samarasini hosil qiladi va “5I” modeli sanoat korxonalarining tarmoqli o’zaro ta’siridan yangi qiymat hosil qilish qobiliyatini baholash vositasiga aylantiradi [26]; North (1990)ning institutsional iqtisodiyot nazariyasiga ko’ra esa “qoidalar tizimi” iqtisodiy faoliyatning samaradorligini belgilab beradi va “Institutsional muhit” elementi makroiqtisodiy va huquqiy omillarning ta’sirini hisobga olish imkonini beradi (1-rasm).

1-rasm. Sanoat korxonalari uchun kengaytirilgan investitsion-innovatsion faoliyat samaradorligi modeli ("5I")

Manba: muallif tomonidan ishlab chiqilgan.

Model elementlarining o'zaro aloqadorligi sinergik ta'sir hosil qiladi: masalan, investitsiyalar hajmi innovatsion sig'imni belgilaydi (R&D xarajatlari → patentlar va yangi mahsulotlar), innovatsiyalar intellektual kapitalni boyitadi (yangi bilimlar, tajribalar, kompetensiyalar), intellektual kapital integratsion sinergiyani kuchaytiradi (xodimlarning tashqi tarmoqli munosabatlari), integratsion sinergiya institutsional muhitga ta'sir ko'rsatadi (klaster a'zolari sifatida lobbi va davlat dasturlarida ishtirok etish), institutsional muhit esa, o'z navbatida, investitsion oqimni shakllantiradi (soliq imtiyozlari, davlat grantlari, kafolatlar). Bertalanffy (1968) ning umumiy tizimlar nazariyasiga ko'ra, tizimning umumiy samaradorligi uning tarkibiy qismlarining alohida samaradorliklari oddiy yig'indisidan oshadi [45], bu esa "5I" modeli elementlarining integral ta'sirini nazariy jihatdan tasdiqlaydi (2-jadval).

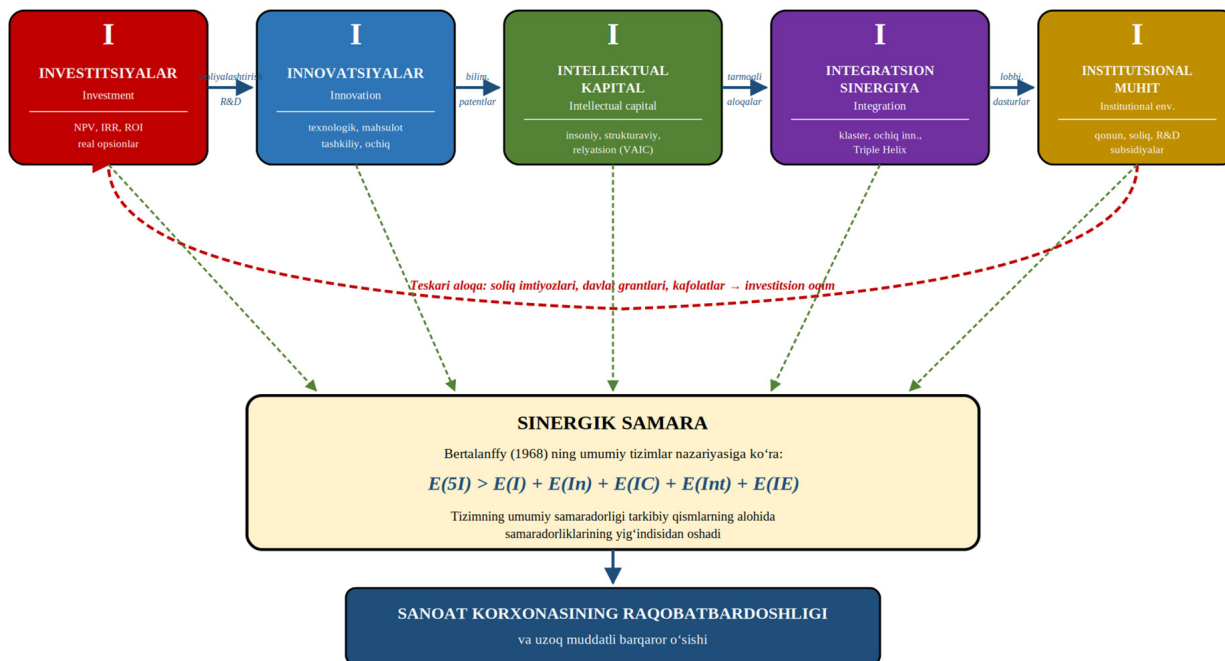
2-jadval. An'anaviy investitsion samaradorlik modeli va "5I" modelining qiyosiy tahlili

Element	An'anaviy investitsion samaradorlik modelidagi mazmuni	"5I" modelidagi sanoat korxonasiga moslashtirilgan mazmuni
Investitsiyalar	Sof joriy qiymat (NPV), ichki rentabellik (IRR), qaytim muddati	Moliyaviy va nomoddiy investitsiyalar portfeli, real opsionlar, venchur moliyalashtirish, qiymatga asoslangan baholash
Innovatsiyalar	Mavjud emas yoki bilvosita R&D xarajatlari sifatida hisobga olinadi	Texnologik, mahsulot, jarayon va tashkiliy innovatsiyalar, radikal va inkremental innovatsiyalar muvozanati
Intellektual kapital	Mavjud emas; nomoddiy aktivlar buxgalteriya balansida cheklangan	Insoniy, strukturaviy va relyatsion kapital, VAIC metodologiyasi, patent portfeli, brand qiymati
Integratsion sinergiya	Mavjud emas; korxonada izolyatsiyalangan subyekt sifatida qaraladi	Vertikal, gorizontal va diagonal integratsiya, klaster sinergiyasi, ochiq innovatsiyalar, Triple Helix hamkorligi
Institutsional muhit	Mavjud emas; tashqi shart-sharoit sifatida ko'riladi	Qonunchilik, soliq imtiyozlari, R&D subsidiyalari, intellektual mulkni himoya qilish, innovatsion infratuzilma

Manba: muallif tomonidan adabiyotlar tahlili asosida tuzilgan.

2-jadvaldan ko'rinib turibdiki, kengaytirilgan "5I" modeli an'anaviy investitsion samaradorlik modeliga nisbatan sanoat korxonalarining investitsion-innovatsion faoliyatining ko'p o'lchamli tabiatini ancha to'liqroq aks ettiradi. An'anaviy modelda hisobga olinmagan intellektual kapital, integratsion sinergiya va institutsional muhit elementlari sanoat korxonalarining raqobatbardoshligini oshirishda muhim strategik vositalarga aylanadi hamda ularning integratsiyasi korxonalar qiymatining umumiy o'sishini alohida elementlarning oddiy yig'indisidan yuqoriroq darajaga ko'taradi.

2-rasm. "5I" modeli elementlarining o'zaro aloqadorligi va sinergik ta'siri

Manba: muallif tomonidan ishlab chiqilgan.

2-rasmda ko'rsatilganidek, "5I" modelining barcha elementlari o'zaro aloqador bo'lib, ular birgalikda sinergik ta'sir hosil qiladi. Investitsiyalar hajmi va sifati innovatsion faoliyat ko'lamini belgilaydi, ya'ni qiymatga asoslangan investitsion strategiyani asosini tashkil etadi; innovatsion faoliyat intellektual kapitalni shakllantirish va boyitishning asosiy mexanizmiga aylanadi; intellektual kapital, o'z navbatida, integratsion sinergiyani bazasini tashkil etadi, chunki bilim asoslangan korxonalar tashqi sheriklar bilan samarali tarmoqli aloqalar o'rnatadi; institutsional muhit esa barcha boshqa elementlarning samarali faoliyat yuritishi uchun zarur shart-sharoit hisoblanadi va, o'z navbatida, investitsion siyosatga qaytuvchi ta'sir ko'rsatadi. Bu o'zaro aloqadorlik natijasida paydo bo'ladigan sinergik ta'sir korxonaning umumiy raqobatbardoshligini alohida elementlar yig'indisidan yuqoriroq darajaga ko'taradi, bu esa Bertalanffy (1968)ning tizimli yondashuv nazariyasi bilan to'liq mos keladi [45].

XULOSA VA TAKLIFLAR

Ushbu tadqiqotda sanoat korxonalarining investitsion-innovatsion faoliyati samaradorligini oshirishning nazariy-uslubiy asoslari chuqur tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari ko'rsatadiki, investitsion-innovatsion faoliyat samaradorligi tushunchasi yarim asrdan ortiq vaqt mobaynida Fisher (1930)ning kapitalning vaqt qiymati nazariyasidan Hirshleifer (1958)ning DCF metodologiyasi, Sharpe (1964)ning CAPM modeli, Myers (1977)ning real opsionlar yondashuvi, Kaplan va Norton (1992)ning Balanced Scorecard tizimi va Porter-Heppelmann (2019)ning Industry 4.0 paradigmasigacha sezilarli evolyutsiyani boshdan kechirgan va bu evolyutsiya samaradorlik modellarining muayyan soha xususiyatlariga qarab moslashtirilishi zarurligini nazariy jihatdan tasdiqlaydi. Sanoat korxonalarida esa uzoq muddatli samara gorizontali, ko'p faktorli xavf-xatar profili, nomoddiy aktivlarning ustunligi, tashqi bilim oqimlariga bog'liqlik va institutsional muhitga sezgirlik kabi o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, bu xususiyatlar an'anaviy investitsion samaradorlik modellarini to'g'ridan to'g'ri tatbiq etishni qiyinlashtiradi.

Endogen o'sish nazariyasi, buzg'unchi innovatsiyalar konsepsiyasi, ochiq innovatsiyalar paradigmasi, dinamik qobiliyatlar nazariyasi va milliy innovatsion tizim yondashuvlari sanoat korxonalarining investitsion-

innovatsion faoliyatini yangi darajaga ko'tarish uchun mustahkam nazariy bazani tashkil etadi. Tadqiqotning asosiy nazariy hissasi sifatida sanoat korxonalarini uchun kengaytirilgan "5I" modeli taklif etilgan bo'lib, bu model investitsiyalar (Investment), innovatsiyalar (Innovation), intellektual kapital (Intellectual capital), integratsion sinergiya (Integration) va institutsional muhit (Institutional environment) elementlarini yagona tizim sifatida birlashtiradi. Model Schumpeterning innovatsion rivojlanish nazariyasi, Teecening dinamik qobiliyatlar nazariyasi, Chesbroughning ochiq innovatsiyalar paradigmasi, Edvinsson va Malonening intellektual kapital nazariyasi hamda Northning institutsional iqtisodiyot nazariyasiga asoslangan va model elementlarining o'zaro aloqadorligi sinergik ta'sir hosil qilib, korxonaning umumiy raqobatbardoshligini oshiradi. Investitsion-innovatsion faoliyat samaradorligining har bir elementi – investitsion siyosat (portfel, moliyalashtirish manbalari, baholash usullari), innovatsion siyosat (texnologik, tashkiliy va ochiq innovatsiyalar), intellektual kapital (insoniy, strukturaviy va relyatsion komponentlar), integratsion sinergiya (klaster, ochiq innovatsiyalar, Triple Helix) va institutsional muhit (qonunchilik, soliq, davlat qo'llab-quvvatlashi) – sanoat korxonalarining o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda takomillashtirilishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. OECD. Industry 4.0 and the Future of Manufacturing. — Paris: OECD Publishing, 2023. — P. 1–67.
2. Tidd J., Bessant J. Managing Innovation: Integrating Technological, Market and Organizational Change. 7th ed. — Chichester: John Wiley & Sons, 2018. — P. 45–89.
3. Damodaran A. Investment Valuation: Tools and Techniques for Determining the Value of Any Asset. 4th ed. — Hoboken: Wiley Finance, 2020. — P. 112–145.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi "2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-sonli Farmoni. <https://lex.uz/ru/docs/-5841063>
5. Fisher I. The Theory of Interest. — New York: Macmillan, 1930. — P. 121–156.
6. Hirshleifer J. On the Theory of Optimal Investment Decision // Journal of Political Economy. — 1958. — Vol. 66, No. 4. — P. 329–352.
7. Sharpe W. Capital Asset Prices: A Theory of Market Equilibrium under Conditions of Risk // The Journal of Finance. — 1964. — Vol. 19, No. 3. — P. 425–442.
8. Kotler P., Keller K. Marketing Management. 16th ed. — London: Pearson Education, 2022. — P. 234–267.
9. Myers S. Determinants of Corporate Borrowing // Journal of Financial Economics. — 1977. — Vol. 5, No. 2. — P. 147–175.
10. Kaplan R., Norton D. The Balanced Scorecard – Measures That Drive Performance // Harvard Business Review. — 1992. — Vol. 70, No. 1. — P. 71–79.
11. Porter M., Heppelmann J. How Smart, Connected Products Are Transforming Competition // Harvard Business Review. — 2019. — Vol. 92, No. 11. — P. 64–88.
12. Tidd J., Bessant J., Pavitt K. Managing Innovation. — Chichester: Wiley, 2005. — P. 78–123.
13. Chesbrough H. Open Innovation: The New Imperative for Creating and Profiting from Technology. — Boston: Harvard Business School Press, 2003. — P. 34–67.
14. Kannan P.K., Li H. Digital Marketing: A Framework, Review and Research Agenda // International Journal of Research in Marketing. — 2017. — Vol. 34, No. 1. — P. 22–45.
15. Williamson O. The Economic Institutions of Capitalism. — New York: Free Press, 1985. — P. 145–178.
16. UNIDO. Industrial Development Report 2022: The Future of Industrialization in a Post-Pandemic World. — Vienna: UNIDO, 2022. — P. 8–45.
17. Schilling M. Strategic Management of Technological Innovation. 6th ed. — New York: McGraw-Hill, 2020. — P. 67–98.
18. Trott P. Innovation Management and New Product Development. 7th ed. — Harlow: Pearson, 2020. — P. 156–189.
19. Cooper R. Winning at New Products: Creating Value Through Innovation. 5th ed. — New York: Basic Books, 2018. — P. 234–267.
20. Stewart T. Intellectual Capital: The New Wealth of Organizations. — New York: Doubleday, 1997. — P. 45–78.
21. Romer P. Endogenous Technological Change // Journal of Political Economy. — 1990. — Vol. 98, No. 5. — P. S71–S102.
22. Christensen C. The Innovator's Dilemma: When New Technologies Cause Great Firms to Fail. — Boston: Harvard Business School Press, 1997. — P. 78–112.
23. Teece D. Explicating Dynamic Capabilities: The Nature and Microfoundations of (Sustainable) Enterprise Performance // Strategic Management Journal. — 2007. — Vol. 28, No. 13. — P. 1319–1350.
24. Freeman C. Technology Policy and Economic Performance: Lessons from Japan. — London: Pinter, 1987. — P. 56–89.
25. Lundvall B.-Å. National Systems of Innovation: Towards a Theory of Innovation and Interactive Learning. — London: Pinter, 1992. — P. 34–67.
26. Etzkowitz H., Leydesdorff L. The Triple Helix – University-Industry-Government Relations // EASST Review. — 1995. — Vol. 14, No. 1. — P. 14–19.
27. Akramov I.S. Sanoat korxonalarining innovatsion salohiyatini baholash metodologiyasi // Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar. — 2020. — № 4. — B. 56–67.
28. Rasulov A.X. Investitsion loyihalarni real opsiyalar yondashuvi asosida baholash // Moliya va bank ishi. — 2021. — № 3. — B. 78–89.

29. Tojiyev M.M. Raqamli iqtisodiyot sharoitida sanoat korxonalarining innovatsion faoliyati. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2022. — B. 145–178.
30. Ergasheva D.E. O'zbekiston sanoat klasterlarining investitsion samaradorligi // Iqtisodiyot va ta'lim. — 2023. — № 2. — B. 34–45.
31. Markowitz H. Portfolio Selection // Journal of Finance. — 1952. — Vol. 7, No. 1. — P. 77–91.
32. Lerner J. The Architecture of Innovation: The Economics of Creative Organizations. — Boston: Harvard Business Review Press, 2012. — P. 89–123.
33. OECD/Eurostat. Oslo Manual 2018: Guidelines for Collecting, Reporting and Using Data on Innovation. 4th ed. — Paris: OECD Publishing, 2018. — P. 67–112.
34. McKinsey & Company. The State of Organizations 2023: Ten Shifts Transforming Organizations. — New York: McKinsey, 2022. — P. 23–67.
35. Schein E. Organizational Culture and Leadership. 5th ed. — Hoboken: Jossey-Bass, 2017. — P. 156–189.
36. Becker G. Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis. 3rd ed. — Chicago: University of Chicago Press, 1993. — P. 78–112.
37. Nonaka I., Takeuchi H. The Knowledge-Creating Company: How Japanese Companies Create the Dynamics of Innovation. — New York: Oxford University Press, 1995. — P. 56–89.
38. Edvinsson L., Malone M. Intellectual Capital: Realizing Your Company's True Value by Finding Its Hidden Brainpower. — New York: HarperBusiness, 1997. — P. 34–67.
39. Sveiby K. The New Organizational Wealth: Managing and Measuring Knowledge-Based Assets. — San Francisco: Berrett-Koehler, 1997. — P. 89–123.
40. Pulic A. VAIC – An Accounting Tool for IC Management // International Journal of Technology Management. — 2000. — Vol. 20, No. 5–8. — P. 702–714.
41. Williamson O. Markets and Hierarchies: Analysis and Antitrust Implications. — New York: Free Press, 1975. — P. 78–112.
42. Porter M. Clusters and the New Economics of Competition // Harvard Business Review. — 1998. — Vol. 76, No. 6. — P. 77–90.
43. North D. Institutions, Institutional Change and Economic Performance. — Cambridge: Cambridge University Press, 1990. — P. 45–78.
44. Cohen W., Klepper S. Firm Size and the Nature of Innovation within Industries // Review of Economics and Statistics. — 1996. — Vol. 78, No. 2. — P. 232–243.
45. Bertalanffy L. von. General System Theory. Revised ed. — New York: George Braziller, 1968. — P. 32–56.

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Zokir ALIBEKOV

Sahifalovchi va dizayner: Oloviddin Sobir o'g'li

2026. № 5 (3)

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.
Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: @iqtisodiyot_77

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, @iqtisodiyot_77 telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>
